

Kémiai nász a szürrealista festészetben

Kergyó Zsófia

Lee Miller: Leonora Carrington és
Max Ernst, Lambe Creek, Cornwall, 1937,
© Lee Miller Archives, England 2022 /
HUNGART © 2022

Szeptemberig a velencei Guggenheimben, októbertől a potsdami Barberiniben látható egy tárlat a szürrealisták mágia iránti érdeklődéséről.¹ A téma talán legavatottabb művésze Kurt Seligmann volt, aki 1939 szeptemberében a szürrealisták közül elsőként emigrált New Yorkba. Itt elkezdett a varázslással, alkímiával és boszorkánysággal foglalkozó könyvritkaságokat gyűjteni: ő volt a szürrealisták legfőbb összeköttese az okkultizmussal. Festészetében is ez az érdeklődés tükröződik, emellett mágiáról írt a szürrealisták folyóiratába, a *VVV*-be és az avantgárd *View*-ba. Összegző kötetét 1948-ban publikálta *The Mirror of Magic: A History of Magic in the Western World*² címmel (magyar fordítása, a *Mágia és okkultizmus az európai gondolkodásban*³ 1987-ben jelent meg).

A művészcsoporthoz leginkább az alkímia androgün alakja izgatta: a vörös Király (Kén) és a fehér Királynő (Higany) násza. Az alkímisták szerint az androgün – a bűnbeesés előtti egységes emberi állapot – visszaszerzése az Istennel egyesülés feltétele. Az egyik, férfi és nő ellentétének egyesüléséről szóló irodalmi mű, amelyet a szürrealisták forgattak, a *Christian Rosenkreutz kémiai menyegzője*.⁴ Rosenkreutz volt a rózsakeresztesek alapítója – aki alkímiával foglalkozó titkos társaságához hasonlóan feltehetőleg maga sem létezett.⁵ A legenda szerint 1388-ban született és százhat évet élt, arab zarandoklata során beavatták a természet titkaiba, testvéreivel később birtokolták a Bölcsék Kövét. Valójában azonban a rózsakereszteseket említő első írásos források 1614-ben keletkeztek

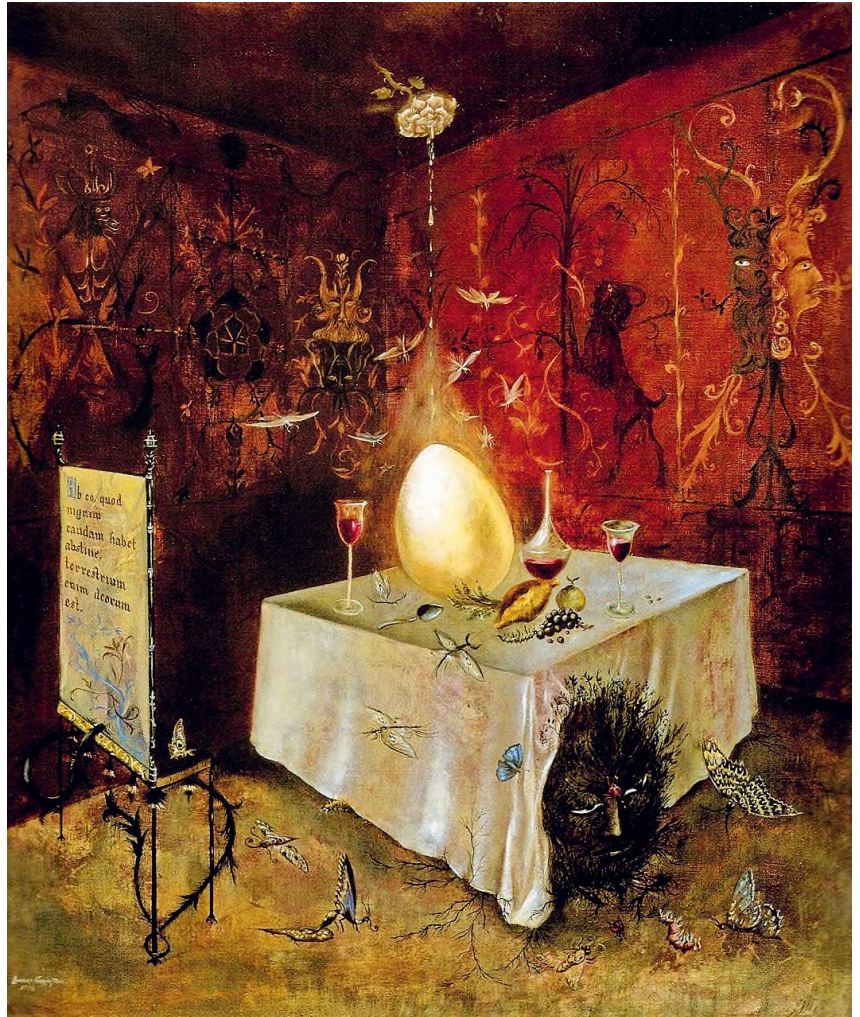
Kasselben – a titkos társaság létezésének ténye emiatt is megkérdőjelezhető. A hozzájuk köthető műveket Johannes Valentinus Andreae evangélikus lelkész írta, ahogy az 1616-ban publikált *Kémiai menyegzőt* is. Utóbbit 1459-re datálták, e gesztus szintén a mítosz hitelesítését szolgálta. Kései önéletrajzában Andreae játékként nyilatkozik rózsakeresztes történeteiről, illetve arról, hogy a *Kémiai menyegzőt* valójában paródiának szánta. A tudósok azóta is vitatkoznak, mikor mondott igazat, mindenesetre a szabadkőművesség korában a rózsakeresztes eszme új virágzásnak indult. (Az egyik leglelkesebb magyar szabadkőműves alkímista Kazinczy apósa, gróf Török Ferenc volt – megszállott kísérleteit a *Kitömött barbárban* Péterfy Gergely is megeleveníti.)

Az Andreae-féle kémiai menyegző a bibliai teremtséshöz hasonlóan hét napot ölel fel, és hét fejezetre tagolódik. A menyegző az anyagok násza, szövevényes transzmutációk sora – néhány kiválasztott ismeretlen az anyagok átváltoztatásának láncolatával teremti meg a Királyt és Királynőt, miközben egy toronyban felfelé haladva egyre magasabb szinteken hajtják végre a szertartásokat, amelyekre egy Alchimia nevű Szűz utasítja őket. Zanzásítva a folyamatokat: az ünnepi vacsorán a hófehér díszítés és öltözékek harangszóra elfeketednek, a hat királyi származású vendég fejét bárdokkal levágják, vérüket aranyserlegbe gyűjtik. Ekkor hangzik el az egyik kulcsmondattal: „ezeknek az élete most kezetekben van, haláluk sok életet fog még nemzeni.” Fűvekből és ásványokból nyert levekben forralják az egyik levágott fejet, a forró levet a holttestekre csepegtetik, amik így mélyvörös folyadékká oldódnak, ezt pedig egy aranygömbbe fejtik le. A gömböt csupa ablak terembe akasztják, az ablakok közt kitért ajtók mögött hatalmas, csiszolt tükrök. A tükrök mindegyikében a Nap fénylik, megtört fénye a simára csiszolt aranygömből visszaverődik, beragyogja az egész termet. A golyót leakasztják, éles gyémánttal felhasítják: nagy, hófehér tojás van benne. A tojásból madár kel ki, lecsapják a fejét, elégetik a testét, hamvait vízzel nedvesítik, a kását tűzön felhevítik, formákba öntik, amik kisfiú és kislány testet mintáznak. Addig csepegtetik rájuk a madár vérét, amíg fel nem nőnek, ezután a torony legmagasabb szintjén beléjük száll a lélek – megszületik az ifjú Király és Királynő. Az alkímistákat felesketik az általuk teremtett királyi párra, és lovaggá ütik őket.

A kémiai menyegző szürrealista megjelenítései közül itt most kettőt emelek ki: Max Ernstét és Leonora Carringtonét. Már csak amiatt is, mert kettőjük kapcsolatának különösen szép keretét adja a vörös Király és fehér Királynő násza, hiszen néhány éven

át ők is egy párt alkottak. 1937-ben találkoztak először: júniusban Max Ernst-kiállítás volt a Mayor Galleryben. Ernst a kiállítása idején Londonban lakott Roland Penrose-nál, aki maga is szürrealista volt, és akkoriban ismerkedett meg az amerikai fotóművész Lee Millerrel. Ezekben a hetekben Goldfinger Ernő⁶ építész meghívta Ernstet egy vacsorára, ahová felesége akadémiai diáktársa, Leonora Carrington is hivatalos volt. A vacsorán egymásra találó negyvenhat éves Ernst és húszéves Carrington a nyarat Anglia dél-nyugati csücskében, Cornwallban töltötte, majd augusztus végén egy Avignonhoz közeli faluba,

Saint-Martin-d'Ardèche-be utaztak. Ez a falu vált később idilli rejtékhelyükké – vettek egy 17. századi nyaralót szőlőskerttel, és bort termeltek –, amíg a háború kitörésekor a német Ernst francia internálótáborba nem került, egymás után kétszer is. Saint-martini otthonuk ebédlőjében függött Ernst kémiai menyegzője, az *Öltözködő menyasszony*, amit a két fogás között festett, 1940-ben. A királyi nászra utal a képen a padló sakktábla-mintája, és bár csak a menyasszonyt látjuk ezen az időbeli kettős portrén, a férfi jelenlétére szimbólumok és gesztusok utalnak: a nő a test rituális felékesítése során a vőlegény jegyeit

Leonora Carrington: *Ab Eo, Quod (Mindattól)*, 1956, olaj, vászon, 71,1 × 61 cm, © Leonora Carrington / HUNGART © 2022

Max Ernst: *Attirement of the Bride* (Az öltözködő menyasszony), 1940, olaj, vászon, 129,6 × 96,3 cm, fotó: Peggy Guggenheim Collection, Venice (Solomon R. Guggenheim Foundation, New York) / HUNGART © 2022

Leonora Carrington: *Portrait of Max Ernst (Max Ernst portréja)*, 1939 körül, olaj, vászon, 50,3 × 26,8 cm, National Galleries of Scotland, Edinburgh, © Leonora Carrington / HUNGART © 2022

ölti magára. A lilában játszó fehér Királynő a Király vörös palástjába bújik. A palást erőt demonstrál, mintha harci dísz lenne, az arcot állati maszk takarja el, a női keblek alatt megjelenő genitáliát tollak alól kinyúló kéz rejt. Az éppen csak kilátszó szeméremvonal talán a mezítelen menyasszony vénuszdombját ismétli, az előrebillenő csípő és az agresszíven oda-bökö lándzsa azonban maskulinitást sejtet. Könnyebb dolgunk van, ha a kép mellett látjuk Carrington 1939-es portréját Ernstről, ahogy a kiállításon is: a művész ugyanebben a vörös tollbundában, hasonló pózban jelenik meg rajta. De kódolható úgy is a palástot viselő menyasszony, ha ismerjük Lopopot, Ernst madár alakot öltött felettes perszónáját, akit önmaga szimbólumaként használt. 1938-ban jelent meg Carrington első szövege, *A félelem háza*,⁷ Ernst illusztrációival. Az angol abszurd történetmesélést és a szürrealista fekete humort ötvöző mű előszavát Ernst írta; alcíme szerint Loplop bemutatja a szél menyasszonyát. A képretegekben így ott van a szélmenyasszony Carrington is.

Ernst az internálótáborból első alkalommal 1939 karácsonyán szabadult, valamikor ezután festette az *Öltözködő menyasszonyt*, mielőtt 1940 tavaszán, Dánia és Norvégia német inváziójának következményeként újfent meg nem fosztották szabadságától. Három hónapig volt távol, ezalatt Carrington hátrahagyta a házat és elmenekült. Később Lisszabonban találkoztak újra; mindketten Portugáliából keltek útra New Yorkba. Carrington ekkorra érdekházasságot kötött a mexikói diplomata Renato Leduckel, hogy megmeneküljön családjá akaratától, vagyis az afrikai száműzetéstől, Ernst pedig Peggy Guggenheimmal volt együtt, szintén menekülését megváltva. Carrington és férje 1943-ban telepedtek le Mexikóban, ezzel közös céljukat érték, elváltak.

Leonora Carrington és Max Ernst
Saint-Martin-d'Ardèche-i otthonukban,
archív fotók

Mexikóban Carrington Remedios Varóval együtt festett és tanult okkultizmusról, keleti filozófiáról, ezoterizmusról és hermetikáról.⁸ Eljártak az ötvenes években alapított, mexikóvárosi Mercado de Sonorára: ez a piac volt a varázsláshoz kellő gyógynövények és az okkultizmushoz szükséges tárgyak beszerzőhelye. Nem csak festészetükben foglalkoztatta őket a varázslat: konyhájuk alkímiai labor volt, mágikus eredményeket ígérő receptekkel⁹ kísérleteztek. 1955-ben és 1956-ban festette meg Carrington két, hasonló kompozíciójú csendéletben a maga kémiai menyegzőjét. Ezen a menyasszony és vőlegény szimbolikusan jelenik meg: a Király a szoba vörös falaiiban, vagyis a szertartás tereként, a Királynő fehér

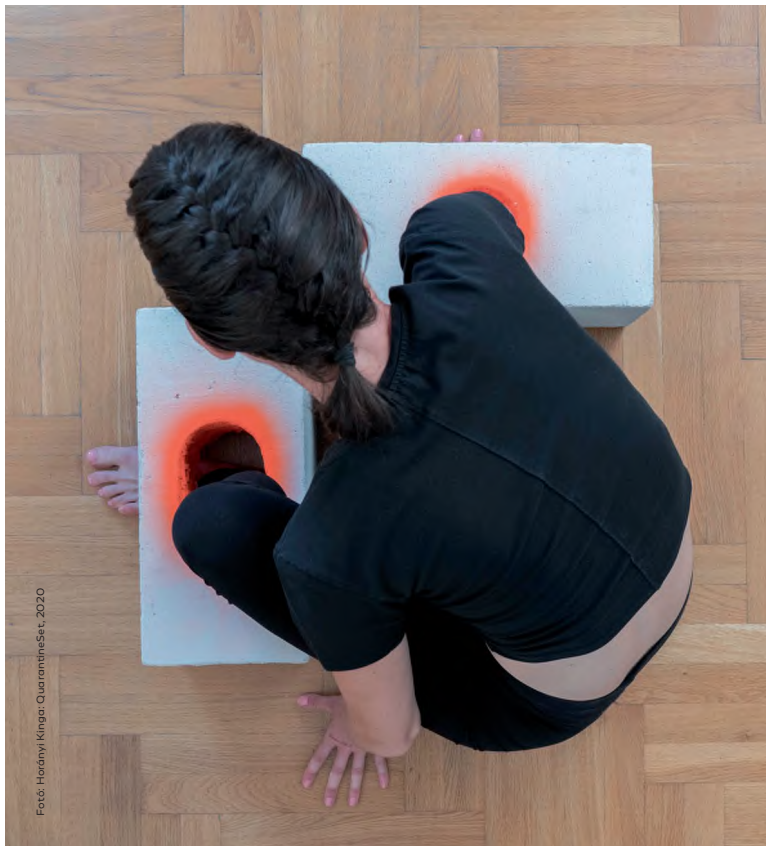
rózsaként. A központi motívum mindkét képen az oltárra helyezett tojás. A korábbi mű címén keresztül – *A trónszék: Daghdha Tuatha dé Danann* – az alkímiai transzmutációba Carrington belefésüli kelta mitológiai örökségét is. Édesanyja és dajkája is író volt ugyanis, így kelta legendákon nőtt fel: a mitológiai író vidék gyerekkorától képzelete egyik legfontosabb helyszíne volt. Anyai nagyanja úgy tartotta, családjuk a mitológiai író tündérnép, Tuatha dé Danann¹⁰ leszármazottja. 1948-ban jelent meg Robert Graves kelta mitológiával és költészettel foglalkozó *Fehér istennője* (azonos évben, mint a Seligmann-mű, a *Mirror of Magic*) – Carrington élete legnagyobb felfedezéseként hivatkozott rá.

A kevert kulturális jelek ikonográfiafiáját nehéz teljességében dekódolni, Carrington spanyol szanatóriumában elszenvedett lidércnyomása azonban biztosan motiválta az androgunitás festészeti megteremtését. Mire Madridba ért a saint-martini ház hátrahagyása után, mindenben és mindenki-ben meglátott valami mást is, mindennek szimbolikus jelentést tulajdonított. Családja szanatóriumba küldte, ahol

benyugtatózták, ágyához kötözték és napokig ott hagyták a saját ürülékében, meztelenül. *Down below (Még lentebb)* című 1943-as visszaemlékezésében így ír akkori látomásairól: „Úgy éreztem, a Nap közbenjárásával androgünné lettem, a Hold, a Szentlélek, cigány, akrobata, Leonora Carrington és nő. Férfi és Nő egysége voltam Istenel és a Mindenséggel, közöttük minden egyenlő. A kezeim, Éva (a bal) és Ádám

(a jobb) megértették egymást, és képességeik ezáltal megtízszereződtek. [...] Nem menstruáltam akkoriban, ez a funkció három hónappal később tért vissza. [...] A véretem mindenre kiterjedő energiává változtattam – maszkulinná és femininné, mikrokozmoszkussá és makrokozmoszkussá – valamint borrá, amit a Hold és a Nap ivott meg.”¹¹

| 1 *Surrealism and Magic: Enchanted Modernity (Szürrealizmus és mágia: bűbajos modernitás)*. Velencében 2022. szeptember 26-ig, Potsdamban 2022. október 22-től 2023. január 23-ig látható. | 2 A Pantheon Books kiadásában, 504 oldal, 250 illusztráció | 3 Magyarul a Gondolat Kiadó gondozásában, Greskovits Endre fordításában jelent meg. | 4 Biczó Iván fordítása. Budapest, Jáspis Kiadó, 1994 | 5 Szerb Antal: A rózsakeresztesek. In: uő.: *A varázsló eltöri pálcáját*. Budapest, Révai Kiadó, 1948 | 6 Az *Artmagazin* 84. és 85. lapszáma foglalkozott építészetével: Simon Bettina: Égbe emelt utcák, avagy a jóléti álom vége. Balfon Tower – Ernő Goldfinger brutalista utópiája. In: *Artmagazin*, 2015/10., 48–52. o.; Branczik Márta: Nyers, beton. Goldfinger Ernő nyomában. In: *Artmagazin*, 2016/1., 46–51. o. | 7 Leonora Carrington: *La Maison de la Peur*. Párizs, H. Parisot, 1938 | 8 A hermetika az i. e. 12. századi egyiptomi bölcsről, Hermész Triszmegisztról kapta a nevét. Mikro- és makrokozmosz lényegi egységét vallja, ezért a királyi művészet céljaként önmagunk tökéletes megismerését nevezi meg. | 9 A *Cartas, sueños y otros textos (Levelek, álmok és más írások – egyelőre nem jelent meg magyar fordításban – a szerk.)* című kötet gyűjti egybe Varo erotikus-ironikus receptjeit, amelyeken Carrington angol humora is átüt. | 10 Danu (Anu vagy Dana) istennő népe | 11 Saját fordítás – K. Zs.

Fotó: Horányi Kinga-Quarantini-Szt., 2020

MAJD MÁSHOL, MAJD MÁSKOR

ÉPÍTÉSZELET ÉS MŰVÉSZET

Csoportos kortársékszer-
és képzőművészeti kiállítás

2022. 08. 03.

2022. 09. 10.

ÚjMűhely Galéria
Szentendre, Fő tér 20.